

Отримано: 9 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2019 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2019 р.

e-mail: julia706@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-284-286

Байло Ю. В. Методологічні основи дослідження термінів військової справи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 284–286.

УДК 811.111'373

Байло Юлія Валеріївна,

старший викладач кафедри практики англійської мови, Рівненський державний гуманітарний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНІВ ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ

Стаття присвячена методологічним основам дослідження англійських термінів військової справи. Автор зосередився на тому, що комплексне дослідження термінологічної лексики, вивчення закономірностей її творення, структури термінів, дослідження системних відношень між одиницями цієї лексики перебуває у колі актуальних проблем мовознавства. Розвиток термінологічної лексики відображає культурний ріст народу та його культурне становище на тлі світового суспільства. У статті висвітлено основні методи лінгвістичного аналізу термінів та терміносистем; визначено основний підхід до вивчення військових термінів; проаналізовано закономірності утворення англійських термінів військової справи.

Ключові слова: метод, термін, термінологія, терміносистема, військовий термін.

Iuliia Baylo,

Senior Lecturer of Practice of English Language Department, Rivne State University of the Humanities

METHODOLOGICAL BASES OF THE LSP OF MILITARY RESEARCH

This article is devoted to the methodological bases of the LSP of military research (in English). The author has focused on the comprehensive studying of any LSP, researching the principles of their creation and structure, investigation of the systematic relationships of the terminological units which are of interest at this time. In the last few years there has been a growing interest in different LSPs: O. I. Duda (banking), M.A. Symonenko (medicine), A.P. Chudinov (economics), H.P. Datsyshyn (politics), O.A. Lytyvynko (machine-building), and others. The development of the terminological vocabulary shows people's cultural growth and cultural perspectives in the context of world society. The publication focuses on the main methods of the researching of terms and systems of terms; the principal approach to studying terms in the English LSP of military has been determined; the consistent patterns of the English LSP of military wordformation are analyzed. From the research that has been carried out, it is possible to conclude that the methodological bases of the studying terms gives the opportunity of the complex researching of terms in the English LSP of military, analyzing the principles of nomination and description of the structure of terms. In our future research we intend to concentrate on the terminological metaphors in the English LSP of military.

Key words: method, term, terminology, system of terms, military term.

Англійська термінологія військової справи сьогодні перебуває в активному періоді розвитку, характеризується однією з найбільш динамічних терміносистем, що постійно розвивається, збагачуючись новими термінами. Актуальність цієї роботи визначається потребою комплексного дослідження термінологічної лексики, вивчення закономірностей її творення, структури термінів, дослідження системних відношень між одиницями цієї лексики. Розвиток термінологічної лексики відображає культурний ріст народу та його культурне становище на тлі світового суспільства.

Дослідженню термінів у різних галузевих терміносистемах присвячені праці Х. П. Дацишин, О. М. Чадюк (політика), О. І. Дуди (кредитно-банківська справа), О. А. Литвинко (машинобудування), М. А. Симоненко, Н. З. Цісар (медицина), А. П. Чудінов (економіка) та інші.

Метою цієї статті є розглянути методологічні основи дослідження англійських термінів військової справи та визначити підхід до їх вивчення. Відповідно до зазначеної мети, **завданням** дослідження є висвітлення основних методів лінгвістичного аналізу термінів та терміносистем; визначення основного підходу до вивчення військових термінів; аналіз закономірностей утворення англійських термінів військової справи.

При визначенні методології дослідження термінів та термінологічних сполучень науковці стикаються із дихотомією «функціональний – нормативний підхід». Дослідження терміна в межах нормативного (прескриптивного) підходу здійснюється в тому випадку, якщо науковець вважає термін особливою одиницею, що має спеціальне значення. Функціональний (дескриптивний) підхід ґрунтується на положенні про те, що термінологічною одиницею може бути будь-яке слово чи словосполучення, залучене із загальнолітературної мови, що відбиває термінологічне поняття певної логіко-предметної спеціальної галузі знань та діяльності. Таким чином, сучасне термінознавство може бути як нормоцентричним, так і лінгвоцентричним. Для представників обох напрямків спільним є визнання нормативних вимог до терміна. Водночас, доведено, що дотримання окремих вимог, які висуваються до термінами не завжди можливе. Усунення ознак асиметрії здійснюється завдяки зусиллям термінознавців, які працюють над упорядкуванням, стандартизацією та уніфікацією термінів. У нашому дослідженні дотримуємося функціонального (дескриптивного) підходу до вивчення військових термінів.

У процесі лінгвістичного аналізу сукупностей термінів вивчаються ті ж аспекти, що й при аналізі окремого терміна: план змісту і план вираження терміна. Проте послідовного аналізу термінологічних сукупностей набагато менше, ніж методів вивчення окремих термінів. В. М. Лейчик виділяє 6 методів лінгвістичного аналізу термінологій: 1) історично-описовий (дозволяє прослідкувати процес становлення наукової чи технічної термінології); 2) компонентний аналіз; 3) метод семантичних множників; 4) дефініційний аналіз; 5) дистрибутивний аналіз, що базується на вивченні спільної частотності вживання термінів в текстах, в тому числі в дефініціях; 6) метод побудови формальних парадигм одиниць [4, 3].

Компонентний аналіз є найефективнішим для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови. Це система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти,

які називають семами, семантичними множниками чи маркерами. За цими ознаками (компонентами) лексичні одиниці різняться між собою чи об'єднуються. Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення. Використовуючи метод семантичних множників, науковці розрізняють два семантичні компоненти – значення і смисл. Значення терміна є семантичний предмет, який він називає, а смислом – спосіб, яким передається даний семантичний предмет. Опис лексичної семантики за допомогою дефініційного аналізу передбачає використання словникових тлумачень. Дослідження лексичного значення за словниковими дефініціями та лексикографічного його презентації дозволяє установити характер і типи значеннєвої структури слів, належних до різних семасіологічних підкласів і семантичних розрядів, іншими словами, здійснити розгляд лексичного значення слова, у даному випадку терміна, в плані його епідигматики – семантичної похідності значення, що забезпечує історичну та синхронну тотожність слова.

Теоретичні методи власне термінознавства в основному є аналітичними, в меншій мірі – методами синтезу (конструювання). Методи прикладного термінознавства в значній мірі є прескриптивними і дозволяють отримувати практичні продукти. До числа цих методів належать: 1) методи уніфікації термінів – дещо пов'язані з лінгвістичними методами, адже вони розглядають терміни як технічні об'єкти. Тим не менше, ці методи не можна вважати лише прикладними, хоча їх застосування й приводить до появи сконструйованих терміносистем, що складаються з уніфікованих термінів, у яких штучно усунені синонімія, багатозначність, омонімія; 2) методи нормалізації і гармонізації термінів і терміносистем будучи логічним продовженням методів уніфікації і використовуючи в цьому плані досягнення теорії стандартизації, враховують також і досягнення лінгвістики, а саме в сфері кодифікації мовних норм; 3) методи термінографії, дозволяючи створювати термінологічні словники, вони відрізняються від методів загальної лексикографії (хоча й виростають на їх базі) тим, що частина їх продуктів являє собою нормативні словники, які не застосовуються в галузі лексичних одиниць – не термінів; 4) методи термінологічного обслуговування, в тому числі методи автоматизованого інформаційно-термінологічного обслуговування, близькі до методів інформаційного обслуговування, різниця лише в об'єкті [4].

Розмаїття методів дослідження термінів та терміносистем уможливорює багатоаспектний аналіз термінів військової справи згідно поставлених перед нами завдань.

Структурна характеристика протиставляє терміни-слова і словосполучення. Однослівні терміни можуть бути представлені наступними різновидами: 1) кореневими (йдеться про класифікацію термінів з точки зору вмотивованості / невмотивованості. Кореневі лексеми відносять до слів невмотивованих); 2) афіксальними (умотивованими, похідними). Серед них можна виокремити: а) префіксальні; б) суфіксальні; в) префіксально-суфіксальні; 3) аббревіатурами та складноскороченими словами; 4) складними словами; 5) термінами-символами. Терміни-словосполучення класифікують за кількістю складових компонентів – дво-, трьох- і більше компонентні терміни. Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин пропонують класифікувати термінословополучення за граматичною приналежністю головного слова, виокремлюючи субстантивні, ад'єктивні та дієслівні форми [1]. Така точка зору не отримала загального визнання у термінознавстві, оскільки більшість лінгвістів схильні розглядати у якості терміна лише іменники. Дотримуємося думки про те, що до термінів можна відносити не лише іменники, але й усі повнозначні частини мови [1], оскільки і вони, поряд з іменниками, мають самостійне термінологічне значення. Крім того, виокремлення термінів від загальноживаних слів у термінознавстві завжди ґрунтується, головним чином, на таких ознаках терміна як номінація спеціального поняття і дефінітивність, а дієслова, прикметники і прислівники мають ці властивості.

У термінознавстві функціонує поняття певної ієрархії у використанні частин мови як термінів і найперше місце відводять іменнику [2]. Таким чином, ми вважатимемо будь-яке слово або словосполучення членом термінології (у нашому випадку військової справи), якщо воно трапляється в термінології для вираження спеціального поняття і міститься у термінологічних словниках.

Морфемний аналіз термінів є особливим різновидом дослідження у галузі термінознавства, який направлений на встановлення типових морфемних моделей, структури термінів та закономірностей їхнього формування. Мета цього аналізу полягає у дослідженні структурного та функціонального статусу термінів та становлення їхніх наступних характеристик: 1) морфологічної будови термінів; 2) морфемної будови термінів; 3) структурно-семантичного типу.

Маємо на меті зосередити свою увагу на диференціації та кількісному співвідношенні термінів-іменників та термінів-дієслів на монолексемному рівні. Іменник визнається термінознавцями основною частиною мови вираження термінологічного значення. Він є основним засобом вираження наукового поняття завдяки своїм категоріальним ознакам, а саме категоріальному значенню субстантивності, що створює умови для його участі у процесах номінації, номіналізації і, відповідно, надає можливості створювати таксономічні класифікації. Семантика іменника у сучасній лінгвістиці розглядається як певний “пакет” інформації, що у подальшому розгортається у цілу систему інших категорій. Терміни-дієслова функціонують у термінології військової справи для позначення спеціальних понять – дій і процесів, які відбуваються у досліджуваній сфері спеціальної діяльності.

Лексикографічне дослідження термінів-іменників і термінів-дієслів військової справи передбачає їх морфемну класифікацію на: непохідні, похідні, складні. Морфологічні моделі похідних термінів-іменників в англійській мові репрезентуються афіксальними одиницями, а саме утворенням похідних шляхом приєднання препозитивного (префікс) або постпозитивного (суфікс) форманта до твірної основи. Афіксальне дієслівне термінотворення у термінології військової справи відбувається за такими ж моделями.

Практична неможливість передати всі поняття термінології військової справи за допомогою термінів з однією основою веде до утворення термінів-складних слів або композитів. Оскільки головною семантичною характеристикою складних слів є позначення об'єкта за складністю ознаки або сукупності ознак, шляхом використання більш ніж одного термoeлемента, такі слова є оптимальним засобом вираження поглибленого знання. Основоскладанню сприяє внутрішня структура складних слів, які вже існують у загальнонаціональній мові та за аналогією з якими можуть бути утворені нові складні слова. У структурі складного слова залишається ім'я об'єкта найменування і того явища або предмета, з яким його співставляє людина на когнітивному рівні по типу об'єктивно існуючих узагальнених відношень між об'єктами дійсності: частини і цілого, подібності, тотожності тощо. Складні слова розрізняються у відповідності до типів словотвору. Однією з основних причин

використання основоскладання є поява складних понять для позначення яких необхідні терміни, що складаються з опорного слова. Головне з них виражає поняття окремої галузі знань, а залежно позначає певну ознаку даного поняття. Широке використання іменника як препозитивного означення у словосполученнях вимагає розмежування складного слова та словосполучення. Складні слова на відміну від словосполучень характеризуються фіксованим і незмінним порядком елементів зовнішньої форми та семантичною компресією внутрішньої форми: значення такої складної одиниці ніколи не дорівнює простій сумі значень її компонентів. Були виділені та проаналізовані такі структурно-семантичні типи складних термінів: N + N – file-leader; N + V – dogfight; N + A – battle-worthy; V + Adv – right-about; A + N – quickstep; Pron. + N – self-firer. Переважання тієї чи іншої структурно-семантичної моделі термінів військової справи свідчить про більший словотвірний потенціал певної частини мови у формуванні спеціальної лексики.

Під час конверсії парадигми, що є характерними для різних частин мови, оформлюють основи повністю однакові за морфологічним складом. Конверсію в англійських термінах військової справи визначаємо за певним типом відносин, які складаються між основами, що мотивують і які підлягають мотивуванню. Зокерма, у семантичній моделі N → V це “виконання з предметом певної дії”: atm (n) зброя > atm (v) озброювати (*військ. термін*); у семантичних моделях V → N та Adj → N свідомість поєднує поняття, яке позначене дієсловом чи прикметником, із процесуальною, континуальною сутністю, що немає ні початку, ні кінця. У цьому випадку вступає у дію механізм референції: handle (v) тримати у руках > handle (n) держак (важіль) (*військ. термін*); ditch (v) окопувати ровом, канавою > ditch (n) окоп (*військ. термін*). У семантичній моделі Adj → N rank (adj) надмірний: певна якість профілюється як змінена у часі, а у rank (n) військове звання (*військ. термін*) – якість як окремий прояв.

Багатокомпонентні терміни виникають за необхідністю позначення нового поняття, логічно опираючись на старі. Процес деривації є породження первинної одиниці вторинною одиницею, який впорядковує терміносистему. Синтаксичний спосіб передбачає перетворення вільного слова в одиниці, яка у лексикології називається “еквівалентом слову”. У загальнонаціональній мові ці одиниці складають незначну частину на відміну від терміносистеми, де їх кількість може перевищувати 50 % від усього складу (так у термінології військової справи такі одиниці складають 53,35% від усіх досліджуваних термінів). Багатокомпонентні терміни створюються на основі слів, що уможлиблює припущення того, що формальна структура багатокомпонентного номінативного комплексу відрізняється від структури похідного слова більшою структурною або змістовою складністю.

Аналіз морфологічної структури багатокомпонентних термінів військової справи здійснюємо за структурними типами: бінарна модель N + N: belt road рокада, assault line рубіж атаки; N + of + N: Corps of Engineers інженерні війська, officer of the day черговий по частині; N + in + N: man in charge старший (начальник), second in command заступник командира; Adj + N: single file стрій змійкою (колона по одному), defensive fire загороджувальний вогонь; V + N: force a crossing форсувати річку, lead the advance рухатися на чолі військ, які виступають; Adj + N + N: individual field dressing індивідуальний пакет, heavy tank battalion батальйон важких танків; N + N + N: battle dress uniform бойова форма одягу, smoke generator carrier самхідний димогенератор; Adj + Adj + N: universal military service загальний військовий обов’язок, forward defensive area район оборони першого ешелону; N + Adj + N: army serial number особистий номер військовослужбовця; N + of + Adj + N: belt of anti-tank obstacles смуга протитанкових перешкод; N + Ved + N: trip operated mine міна натяжної дії; N + Ving + N: division commanding general командир дивізії; N + N + N + N: cold-weather battle dress uniform зимня (утеплена) бойова форма одягу; Adj (Ved) + N + N + N: mechanized infantry rifle company мотопіхотна рота.

Отже, вивчення методологічних основ дослідження термінів уможлиблює комплексне дослідження англійських термінів військової справи, вивчення закономірностей їхнього утворення та структури. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні метафори як основного різновиду вторинної номінації в аспекті лінгвокогнітивного підходу та визначення найбільш продуктивної для номінації англійських термінів військової справи, концептуальної сфери.

Література:

1. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая шк., 1987. 104 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва: Наука, 1977. 157 с.
3. Конечкая В. П. Введение в сопоставительную лексикологию германских языков. Москва: Высш. шк., 1993. 201 с.
4. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.